

J. N. Madvigs videnskabelige Betydning.

Af

J. L. Ussing.

(Meddelt i Mødet den 14. Oktober 1887.)

I de Mindeord, hvormed Selskabets Sekretær d. 21. December f. A. ledsagede Anmeldelsen af det store og smertelige Tab, Selskabet havde lidt ved Gehejmeraad Madvigs Bortgang, ytrede han, at den ældste af Madvigs herværende Disciple havde lovet at udarbejde en Skildring af hans Livsgjerning, og det vilde sikkert forekomme alle Selskabets Medlemmer umuligt, at det nye Aars Møder kunde aabnes uden at vi mindedes den Mand, vi i saa mange Aar have sét indtage Præsidentstolen, lede Forhandlingerne og følge Foredragene med en altid usvækket Interesse. Naar denne Opgave nu stilles mig, da er det mig visselig en kjær, men ikke nogen let Opgave, først og fremmest fordi jeg aldrig tilstrækkelig kan udtale, hvad jeg skylder min Lærer og min faderlige Ven, men dernæst fordi jeg ikke let vil kunne sige noget, som ikke allerede er sagt i Forvejen. Allerede strax efter Madvigs Død d. 12. December 1886 fremkom der i næsten alle Dagbladene mere eller mindre udførlige Forsøg paa at skildre hans Karakter og hans Virksomhed for Fædrelandet og for Videnskaben; ogsaa jeg gjorde et saadant Forsøg i «Dagbladet» 18. Decbr. 1886. Men senere have ikke faa af hans Venner og Disciple i Tidsskrifter leveret fyldigere Fremstillinger af hans Virksomhed og Betydning som Videnskabsmand;

saaledes Professor C. Cavallin i «Ny svensk Tidskrift» 1887, Dr. J. L. Heiberg i «Jahresberichte über die Alterthumswissenschaft», Cand. M. J. Goldschmidt i «Wochenschrift für klassische Philologie» 1887, 23. Febr., og navnlig Dr. O. Siesbye, hvis udførlige og værdifulde Mindeskrift i «Nordisk Tidskrift for Filologi», 8. Bind, S. 81—150 i Grunden gjør enhver yderligere Behandling overflødig. Endelig har Madvig selv med den ham ejendommelige Ærlighed og Klarhed over sig selv i sine efter hans Død udgivne «Livserindringer» udtalt sig om sin Virksomhed og Stræben baade i Fædrelandets og i Videnskabens Tjeneste. Naar jeg nu efter alt dette yderligere vover at lægge Beslag paa d'Hrr. Medlemmers Opmærksomhed, saa er det i det Haab, at de paa Grund af Æmnet ville bære over med mine noget aforistiske Bemærkninger om Madvigs videnskabelige Betydning; de kunne tildels knytte sig til hans Virksomhed her i Selskabet; thi dettes Skrifter og Oversigter indeholde Vidnesbyrd om hans mangesidige Forfattervirksomhed.

Madvig blev Medlem af Selskabet i December 1833, og i 1835 foredrog han der i 2 Møder, 16. Januar og 13. Februar, sin første Afhandling. Den handler «om Kjønnen i Sprogene, især Sanskrit, Latin og Græsk» og er trykt i Skrifternes 5. Del, S. 102—49. Madvigs tidligere Forfattervirksomhed havde væsentlig drejet sig om latinsk Filologi, og han var højt anset som Kritiker og Kjender af det latinske Sprog; men de, der kjendte ham nærmere, vidste vel, at hans Blik ikke var indskrænket til dette Speciale, men omfattede en videre Horizont, og hans Landsmænd havde i «Maanedskrift for Litteratur», af hvis Redaktionskomité han var Medlem, sét mange Vidnesbyrd om hans alsidige Tankevirksomhed. Her fremkom nu en Afhandling, der efter Titelen at dømme, var en ren Specialundersøgelse, men som i Virkeligheden havde en omfattende sprogfilosofisk Betydning, idet den gik ud paa en sand og klar Opfattelse af Sprogets Natur, af dets Opgave og de Midler og Maader, hvorpaa denne løses. Disse Spørgsmaal havde allerede

i den sidste Halvdel af det foregaaende Aarhundrede sysselsat Verden, uden at man dog var kommen Løsningen synderlig nærmere, fordi man plejede at gaa ud fra Synspunkter, der viste ganske andre Steder hen. Man vilde tage Sagen grundig, og greb saa altfor langt tilbage. Sprogets Former, mente man, maatte betegne logiske Kategorier. Casusformerne skulde udtrykke «Aarsag, Virkning og Vexelvirkning», Verbernes Modi skulde udtrykke «det virkelige, det nødvendige og det mulige», o. a. l. Sætningens Indhold forvexledes med Udtrykkets Form, der, som M. udtrykker sig S. 105, «svarer til Subjektets almindelige og uforanderlige Bevægelse i Sammenknytningen af enkelte Forestillinger til udsigelige Totalforestillinger, og kun adskiller sig i Enkeltforestillingernes Bevægelse og Midlerne til at gjøre Sammenknytningsmaaderne tydelige for Tilhøreren». Formen er ikke afhængig af Sætningens Indhold; det er netop dens Bestemmelse at passe til ethvert Indhold. M. gjør opmærksom paa, at disse Sprogfilosofers tilsyneladende a priori deducerede Former i Virkeligheden, uden at man gjorde sig det klart, vare laante fra Latin, Græsk og Sanskrit. Systemet passede altsaa fortræffelig paa dem. Disse formrige Sprog ansaaes derfor som de fuldkomneste og som de, der bedst gjengav Tankelevets Bevægelser. Man lukkede Øjet for at andre, langt simplere Sprog, der taltes af Nutidens mest dannede Folk, gjorde det samme lige saa fuldstændig, og at «kunstigere og rigere Formsystemer fandtes hos Folk, der stode og altid havde staaet paa et meget lavt Trin af Aandsudvikling». I Ordforraadet kan der paavises en Række enkelte Forestillinger, der have spillet en Rolle i Folkenes Liv, men i Grammatiken er det forgjæves at søge Oplysning om Folkets Verdensanskuelse. «Betegnelsen af de grammatiske Forhold kan ikke tænkes skét efter en abstrakt Opfatning og Inddeling af dem, men eftersom de i enkelte Nuancer viste sig og fremkaldte Trangen, der da tilfredsstilledes ikke efter omhyggelig Betænkning, men ved det, som Idéassociationen tilbød som det nærmeste, saaledes at vel ved flere

Forsøg det bekvemmeste fik Overvægt. De først gjorte Skridt fik Indflydelse paa de følgende, og under Udviklingens Gang krydsedes Betegnelserne paa de mangfoldigste Maader.»¹⁾ Efter disse almindelige Betragtninger følger den specielle Fremstilling af hvorledes Kjønsbetegnelsen i Sprogene fra først af er opstaaet og senere har udviklet sig eller tabt sig, en interessant og slaaende Specialundersøgelse, der tilsidt fører Forf. til ogsaa «at sige et Par Ord om Casus». I dette Par Ord fremsætter han for første Gang den vigtige Iagttagelse, at Akkusativ ikke er en Casus obliquus, hvoraf følger ikke blot den Anordning af Casus, som M. har indført i sin latinske Grammatik, men ogsaa Forkastelsen af den ældre Theori, der tillagde Casusformerne udelukkende lokal Betydning.

Disse Sprogbetragtninger, der dengang vare nye og uden Tvivl have forbavset adskillige af Selskabets Medlemmer, har M. senere fortsat og yderligere gennemført paa andre Punkter, navnlig i 4 Universitetsprogrammer, «Om Sprogets Væsen, Udvikling og Liv» 1842, «Om de grammatikalske Betegnelsers Tilblivelse og Væsen», første og andet Stykke 1856 og 1857, «Sprogvidenskabelige Strøbemærkninger» 1871, hvortil endnu maa føjes hans her i Selskabet meddelte «Bemærkninger om Sproggenes Udvikling af deres syntaktiske Midler med særlig Anvendelse paa nogle Phænomener i Latin» (Oversigterne 1866, S. 270 ff). Alle disse Afhandlinger ere oversatte paa Tysk i M.s «Kleine philologische Schriften» 1875. Det var et stadig næret og ofte udtalt Ønske hos M., at give en samlet og fuldstændig Udvikling af hans hele Sprogbetragtning. Dette Ønske fik han ikke opfyldt; men i de nævnte enkelte Afhandlinger ligger hans hele System klart for Dagen. Han har ikke havt nogen Grund til at skifte Standpunkt; thi hans Standpunkt var den sunde Menneskeforstands, og den forandres ikke. Videnskaben kan gaa frem, nye Iagttagelser føre til nye Theorier

¹⁾ S. 101 f.

eller til nye Formuleringer af de gamle, og yngre Navne ville trænge sig frem foran Madvigs; men hans Skrifter ville altid beholde deres Betydning, ikke blot som historiske Mærkepæle, men ogsaa som Correctiv og som Advarsel imod de Afveje, hvorpaa begyndende Forskere altid ville komme ind og hvortil selv Mestrene i ubevogtede Øjeblikke kunne falde tilbage. Af denne Art er saaledes i «Strøbemærkningerne» hans Advarsel imod en genetisk Fremstilling af Sproget i Skolegrammatikerne og hans Advarsel imod Overvurdering af Etymologiens Betydning. Forsøg paa en Betydningslære eller paa at forbinde en efter Naturen nødvendig Betydning med enhver Rod ville altid dukke op paa ny; man ønsker at finde de nødvendige Udviklingslove og protesterer imod Tilfældigheden som noget ikke eksisterende. Ja det kommer jo an paa hvordan man forstaar dette Ord. M. indrømmer selvfølgelig, at alt har en naturlig Foranledning; men denne ligger ikke i Menneskets Natur; den ligger i de ydre Paavirkninger, som ere forskjellige efter Sted og Tid; thi i Verdens Mangfoldighed udvikler ingen enkelt Ting sig for sig selv, men kun i Vexelvirkning med Omgivelserne. Saadanne Sandheder forstaa sig af sig selv, men dog glemmes de ofte.

Den samme Betragtning af Sproget, som Madvig fremsatte, er senere udviklet af Lotze i hans Mikrokosmos (1858) og af Amerikaneren Whitney i hans 12 Forelæsninger: «Language and the study of language» 1867 og i hans «Life and growth of language» 1875. Navnlig den sidste befinder sig i saa stor Overensstemmelse med M., at man i det første Øjeblik har ondt ved at værgе sig imod Tanken om et Laan, som f. Ex. i hans Angreb paa de uklare Forestillinger om Sproget som noget, der skulde have sin egen Existens og sit eget organiske Liv, hvorpaa Menneskene ingen Indflydelse havde, eller naar M.s Hovedsætning om Sprogets Udvikling, at «Lyden forandres, men Betydningen bliver, og Betydningen forandres, men Lyden bliver», ogsaa hos Whitney stilles i Spidsen og udførlig ud-

vikles og belægges med Exempler. Og dog er der ingen Tvivl om at Whitney, da han udgav sine «Lectures», ikke kjendte M.s Skrifter. Hans comparative Sprogstudier havde ført ham til et flygtigt Bekjendskab med Svensk; det danske Sprog nævnes ikke i hans Bøger. Igjennem tyske Filologers Skrifter kjendte han Rasks Navn; Madvig tænkte han sig sikkert kun som speciel klassisk Filolog, og anede ikke, at han i ham havde en Meningsfælle og en Forgænger paa sit eget Omraade. Medens det saaledes maa indrømmes, at W. ikke har laant fra M., er det lige saa klart, at M. var i sin gode Ret, naar han under det nordiske Filologmøde i Christiania 1881 nedlagde en bestemt Indsigelse imod den i den svenske Oversættelse af Whitneys Bog fremsatte Ytring, at han havde sluttet sig til W.s Anskuelser; han havde jo udtalt dem 30 Aar tidligere. Det gjælder her, som saa ofte i Videnskabens Udviklingshistorie, at efter mange Tidens kejtede Forsøg og Følgen i Mørke kommer der endelig et Tidspunkt, hvor Sandheden maa bryde frem; den viser sig samtidig paa forskjellige Steder, og Opdagelsen gjøres af flere, uden at den ene er afhængig af den anden. Det ligger vel tildels i det danske og det engelske Sprogs store Sæmpelhed i Bygningen, at det er en dansk og en engelsk Sprogforsker, der først ret har faaet Øjet op for, at Formrigdom ikke er noget absolut Fortrin ved et Sprog, men at Udviklingen netop stræber efter Simplificering af Betegnelserne. Det var maaske ogsaa en for Danske og Englændere fælles Aandens Ædruelighed, der førte dem begge til at forkaste tyske og franske Forfatteres uklare Fantasier og misforstaaede Filosofi; men Madvig, der var et skarpt filosofisk Hoved, og som hele sit Liv igjennem syslede med Filosofi — det vil erindres, hvorledes han for omtrent 4 Aar siden (11. Januar 1884), ved sit Halvhundreaars Jubilæum som Medlem af dette Selskab, her holdt et rent filosofisk Foredrag «om Causalitet og Frihed» — angreb Filosofien med dens egne Vaaben; Whitney vovede sig ikke ind paa dette Omraade, men fremsatte sit System med

stor Udførlighed og en Fylde af Exempler i et veltalende Foredrag, som forstod at skaffe hans Ord Indgang i vide Kredse.

For det større Publikum er Madvigs Navn væsentlig knyttet til den specielle latinske og græske Grammatik. Den havde været Udgangspunktet for hans Granskning over Sprogets Væsen i Almindelighed, og den høstede strax positive Frugter af hans Tænkning derover. Hans Embedsgjerning, at være Lærer i latinsk Sprog ved Universitetet, lod ham føle, i hvor høj Grad de tilbørlige Forudsætninger for en sikker Tilegnelse af Sproget savnedes. Der var Punkter, som skulde oplyses selv for de Lærde — nogle saadanne behandlede han i Universitetsprogrammer 1835 og 36 «de formarum quarundam verbi Latini natura et usu I & II» og 1837 «de locis aliquot grammaticæ Latinæ admonitiones et observationes» — men endnu værre stod det til med Hjælpebidlerne for den elementære Undervisning. De latinske Skolegrammatiker vare nærmest en Samling af lagttagelser, ordnede efter rent udvortes Hensyn, uden Indsigt i Fænomenernes Grund. Regelen gav derfor kun et omtrentligt Udtryk af Sprogfænomenet, og kunde ikke give Lærlingen nogen sikker Opfattelse deraf. Exemplerne gjorde naturligvis Nytte; lærte man dem udenad og rettede man sig efter dem, kunde man ad Analogiens Vej danne sig den fornødne Forestilling om latinsk Sætningsdannelse, men Reglerne vare ofte vildledende. Der var derfor heller ingen nogenlunde god Latinlærer, som ikke lod Reglerne i Badens Syntax — dette var indtil 1842, da M.s Grammatik udkom, den her i Landet almindeligst brugte Lærebog — afløse af andre, som dikteredes i Timerne, for det meste laante fra tyske Grammatiker og tillempede efter Lærernes Skjøn. Thi i Tyskland var man kommen videre. Zumpts «Lateinische Grammatik» var et Arbejde af en grundig og smagfuld Kjender af Sproget, hvor man ikke behøvede at frygte for positive Fejl. De kort affattede Regler oplystes ved en rig Skat af Exempler; men Anordningen var

ikke altid klar og Reglernes Sammenhæng ikke altid korrekt opfattet. Hvad man i Tyskland havde savnet hos Zumpt, var dog især en filosofisk Begrundelse af Reglerne; efter Kants og Fichtes Filosofi skulde jo alt tilskæres, selv hvor det drejede sig om Enkeltheder, der vare Resultater af mangfoldige forskellige Faktorer. En saadan filosofisk Grammatik havde Ramshorn leveret, et Misfoster, som dog ved sit tilsyneladende Tankeindhold og sit store Omfang nød en vis Anseelse. Det var et stort Fremskridt, da Billroth i 1832 udgav sin latinske Syntax og nogle Aar efter sin latinske Grammatik. Skjøndt det ogsaa her ikke altid var Sprogets egne Fænomener, men fremmede, almenfilosofiske Forestillinger, der laa til Grund for Anordningen, var her dog en ganske anden Klarhed i Tanken og Rigtighed i Udtrykket. Det var derfor et fortjenstfuldt Arbejde af Oppermann at bearbejde Billroths Grammatik paa Dansk (Latinsk Sproglære til Skolebrug, udarbejdet især efter Billroth, 1840), og hans Bog vilde uden Tvivl være bleven Badens Afløser, hvis ikke Madvigs var udkommet Aaret efter, hvorved man i langt højere Grad fik hvad man trængte til: fyldig og sikker Kundskab til Sproget, fremsat i sikkert og bestemt formulerede Regler i en let overskuelig og paa Sprogstoffet selv grundet Anordning¹).

¹) Det er ikke uinteressant at sammenligne Reglerne i Badens, Ramshorns og Madvigs Grammatiker. Jeg vil tage Begyndelsen af Læren om Coniunctiv. Baden (7. Udg. 1830): «Coniunctivus bruges, hvor man vil tilkjendegive, at Noget ikkun er tænkeligt eller ønskeligt, at det indrømmes eller forudsættes, men kun i Forestillingen, ikke i Virkeligheden». Det sidste, visselig overflødige Tillæg, hidrører ikke fra Baden selv, men fra senere Bearbejdelse; men Reglen selv er urigtig; thi naar jeg vil sige, at noget er tænkeligt eller ønskeligt, siger jeg dette ganske ligefrem i Indicativ og ikke i Coniunctiv. Der fortsættes: «Dette gjælder, hvor Tanken eller Fremstillingsmaaden selv fordrer Coniunctiv; men undertiden styres ogsaa Coniunctivet af den Coniunction eller Partikel, som forbinder det med en anden Sætning». Her er altsaa ingen Tanke forbunden med Coniunctiven, ja ikke engang en egen Fremstillingsmaade, og dog er det, der derefter anføres: afhængige Spørgesætninger, Bisæt-

Madvig viste de danske Skoler en stor Velgjerning ved at give dem et paalideligt Hjælpemiddel i Stedet for et ubrugbart, og dog blev denne Bog af mange betragtet ikke som en Lettelse, men som det modsatte. For Lærerne, der skulde sætte sig ind i et nyt System, var dette naturligvis et Arbejde, men det var et Arbejde, som nødvendig fulgte med deres Gjerning og som gjorde dem dygtigere til denne; de havde ingen Grund til at beklage sig, forudsat at den nye Bog var en Lettelse for Undervisningen og for Disciplen, og det var den, naar den blev rigtig benyttet. Man klagede over at Reglerne vare altfor tungt affattede; og til Udenadslæren i Skolerne var Sprogformen heller ikke egnet. M. siger selv («Bemærkninger» S. 11), at han haaber, hans Stil er simpel og let. Dette er ganske sandt i Modsætning til de tyske filosofiske Deductioner; men det kan ikke nægtes, at hans Omhu for at formulere Reglerne korrekt

ninger i Accusativ med Infinitiv, Hensigts- og Aarsagssætninger; men tilsidst faa vi «Sætninger, ved hvilke et Ord, som styrer Coniunctivum, forstaaes under». Udgangspunktet var jo rigtignok, at det stod der, og det var netop det, der angaves som Coniunctivens Grund. De anførte Exempler gjøre Læseren ikke klogere, mindst Mærk. 2. «Herhen høre de Sætninger, som i Dansk forbindes med andre ved: jeg vilde, jeg skulde, uden foregaaende Coniunction, som: Jeg skulde ikke sat min Fod herhid, dersom jeg havde vidst det: si hoc scissem, numquam huc retulisset pedem». Hvad der her underforstaaes, vil man vanskelig kunne sige. — Ramshorn S 608 f.: «Durch den Indicativus spricht der Redende das Daseyn eines Zustandes unbedingt behauptend aus, und braucht daher diesen Modus, in directen Fragen, das ist solchen, die geradezu eine Antwort verlangen». Kan ogsaa dette kaldes «Behauptung»? S. 611: «Durch den Coniunctivus spricht der Redende das Daseyn eines Zustandes bedingt behauptend aus, indem er es so darstellt, wie er sich es als von anderen Zuständen abhängig und durch diese möglich denkt? Da nun das Mögliche nur vor oder hinter dem Punkte des Wirklichen denkbar ist, so unterscheidet sich hiernach der Coniunctivus als Modus potentialis und conditionalis». Denne forvirrede Sammenblanding af Mulighed og Betingelse med Tidsforskjel udføres dernæst nærmere, og Forf. kommer til den fra hans Udgangspunkt konsekvente Slutning, at Betingelsen «nur im Imperfecto und Plusquamperfecto ausgedrückt werden kann» (!). — Madvig S. 346: «I Coniunctiv udsiges Noget som en blot tænkt Forestilling, saa at den Talende ved at udsige det, ikke tillige erklærer det for virkeligt, f. Ex. curro ut sudem».

og væрге dem imod Misforstaaelser, bringer ham til at anvende Bisætninger og Parentheser i et Omfang, som ved første Øjekast er lidt afskrækkende. Det synes rigtignok at være et naturligt Middel til at raade Bod paa denne Ulempe, at udelade og overspringe disse Parentheser; men Lærerne følte sig i Almindelighed lidet sikre og vovede ikke at fjerne sig fra Mesterens Ord. Det hjalp ikke, at Forf. i Fortalen indstændig havde bedt Lærerne om «at de vilde bruge Bogen med Maadehold»; dertil vare de altfor ivrige. Senere er den som bekendt bleven betydelig forkortet. Det kunde synes ufornuødent at samle Vidnesbyrd om en Bogs Brugbarhed, der som denne er oversat i alle europæiske Sprog og benyttet i en stor Del af den civiliserede Verden; dog kan jeg ikke tilbageholde en lille Bemærkning. Naar Dr. Siesbye, efter i al Korthed at have omtalt Bogen og karakteriseret den, uden forøvrigt at holde nogen særlig Lovtale over den, med den ham ejendommelige Forsigtighed tilføjer (S. 140): «Maaske er jeg for resten ikke istand til at dømme aldeles upartisk om bøger, efter hvilke jeg er bleven undervist lige fra den tid, da de kom ud, og som jeg siden stadig har brugt og endnu bruger ved undervisning og selvstudium», da gjælder det samme ikke om mig. Jeg er ikke bleven undervist efter den, og har heller ikke i de første Aar, jeg selv arbejdede som Latinlærer, kunnet benytte den; jeg hjalp mig med det System, jeg selv lavede, vejledet naturligvis af hvad jeg lærte ved Madvigs Forelæsninger; men da Bogen kom ud, var det mig en let Sag at bruge den, og den var en stor Lettelse baade for mig og mine Elever.

«Latinsk Sproglære til Skolebrug» er Bogens Titel; men ogsaa for Videnskaben indeholdt den meget nyt og betydningsfuldt. I de særskilt udgivne «Bemærkninger i Anledning af Prof. Madvigs latinske Sproglære», hvormed Forf. ledsagede den i Stedet for Fortale, har han gjort tilstrækkelig rede derfor. Der er dog ét Punkt deri, jeg kunde ønske at omtale noget nærmere trods det Misforhold i Omfanget imellem de forskjellige

Dele af nærværende Afhandling, som derved vil fremkomme, nemlig Slutningsafsnittet: «Det Vigtigste af den latinske Metrik», som han selv kun med faa Ord berører i Slutningen af Bemærkningerne, og som ogsaa Dr. Siesbye i sit Mindeskrift har forbigaaet, fordi det «laa ham for fjernt». Dette for mange noget afskrækkende Stof har M. behandlet med stor Simpelhed og Fyldighed; thi han besad ogsaa her en sikker og klar Opfattelse af det, som er Sagens egentlige Kjærne, og hvoraf det øvrige i Hovedtrækkene kan udledes. Allerede i 1840 holdt han Forelæsninger for Filologerne over den antike Metrik; 1841 holdt han her i Selskabet et Foredrag «om den antike (latinsk-græske) Metriks Grundbegreber» (se Oversigt. S. 23 ff.) og i Universitetets Indbydelsesskrift 1867 meddelte han «Kortfattet græsk Metrik eller Fremstilling af de græske Digteres Versebygning, 1. Stykke». Det er Begyndelsen af en Lærebog i græsk Metrik, men ikke blot en Bog, som til Brug for Lærlinge ordner, retter og fuldstændiggjør det tidligere erkjendte, men tillige et betydningsfuldt videnskabeligt Indlæg, der, som saa mange af M.s Arbejder, strengt kritiserer forskruet Misbrug af Filosofi og smaalig Iagttagelse af uforstaaede Fænomener, men hævder Videnskaben som en simpel og naturlig Forstaaelse af det givne Stof.

M. fastsætter først Begrebet Rythmus som Overensstemmelse imellem Afsnit i en Bevægelse, der indeholder en vis Afvexling, og afviser bestemt G. Hermann, som søgte Rythmen i den enkelte Fod; den kan kun vise sig ved Gjentagelsen. For Hermann er Rythmen imidlertid ikke et af Sanserne opfattet Forhold, men en Repræsentation af det ontologiske Forhold imellem Aarsag og Virkning. Denne besynderlige Mening leder ved Gjennemførelsen til de største Modsigelser. Ligesom Aarsagen er lig med Virkningen, maa ogsaa Arsis være lig med Thesis, hvilket rigtignok er Tilfældet i det lige Metrum (— —, d. e. 2 : 2), men ikke i det ulige (— —, d. e. 2 : 1), en Modsigelse, hvorfra han forgjæves søgte at redde

sig ved de urimeligste Udflugter. Madvig hævder, at Rythmens Grundvæsen er Enhed i Afvexling, musikalsk, anvendt paa Toner, som Individet selv frembringer og er fuldstændig Herre over; metrisk, anvendt paa Ord, d. e. paa et givet Stof, hvis Grunddele have en bestemt Forskjel, enten som lange og korte eller som akcentuerede og tonløse. Det første Forhold findes i Latin og Græsk, hvor Kvantiteten er overvejende og Akcenten er underordnet og afhængig af Ordformernes Bøjning, det sidste findes i vort Sprog og andre nyere Sprog, hvor Akcenten er overvejende og er knyttet til Ordets Stammestavelse. Som Følge heraf ere de gamles Vers byggede efter Kvantiteten ligesom vore efter Akcenten, og M. afviser bestemt den «rent eventyrlige Lære» om en gammel romersk Versbygning efter Accenten, som Ennius skulde have fortrængt ved Indførelsen af det græske metriske System. Rythmen beror paa den regelmæssige Afvexling af lange og korte Stavelser, af hvilke de første have den dobbelte Tidslængde af de sidste; alle de mindre Forskjelle, der kunne opfattes ved skarp Opmærksomhed eller maales paa Metronomen, ere Metriken uvedkommende. I Fodder, der bestaa af én lang og en kort Stavelse, betragtes naturligvis den lange Stavelse som den stærkere Taktdel, og i dem, der bestaa af en lang og to korte, er det samme Tilfældet. Hvor Takten for Sikkerheds Skyld markeres med Taktstokken, falder dennes Sænkning (Thesis) paa den stærkere Taktdel, dens Hævning (Arsis) paa den svagere; Thesis bliver altsaa den stærkere, Arsis den svagere Del af Takten, skjøndt man i Oldtidens Slutning vendte Benævnelserne om, idet man misforstod Ordene, som om de gik paa en Hævning og Sænkning af Stemmen; først i den nyeste Tid har Westphal prøvet paa igjen at indføre den korrekte antike Brug af Benævnelserne. Naar man nu, i nøje Overensstemmelse med den omtalte Misforstaaelse, under Oplæsningen hæver Stemmen ved de lange Stavelser og sænker den ved de korte, er dette en falsk Deklamation, om end vi, der ikke let kunne tilegne os de gamles Udtale efter Kvantiteten,

som vi aldrig have hørt, for at fremkalde et nogenlunde analogt Indtryk, nødes til at anvende det, der hos os træder i Kvantitetens Sted, Akcenten, paa samme Maade. Hvor fjernt sligt har ligget de gamle, viser sig bl. a. i de gamle Forfatteres overordentlig omhyggelige Behandling af den rhetoriske Rythmus. «Der findes ikke et eneste Ord om Ordenes Akcent som Noget, der kom i Betragtning ved den prosaiske Tales Indtryk. Den kan altsaa heller ikke have haft nogen Indflydelse paa Versene», og der bør ikke være Tale om den Modstrid imellem Versakcent og Ordakcent, der fra Bentleys Tid spiller en saa stor Rolle i Behandlingen af latinsk Metrik. «Man tror, at de moderne Sprogs Versebygning lægger en Betoning paa Stavelsen i den stærke Taktdel, men det gjør den slet ikke. Stavelsen medbringer sin Akcent. Vi have ingen Versakcent, men Vers efter Akcenten, hvilken høres baade udenfor og i Verset». «De virkelig gamle Skribenter, som Horats (*Ars poet.* 253), nævne vistnok en *ictus* og tale om *percussiones*, men de sige tydelig nok, at de tænke paa Taktmaalingen udenfor Verset («*pedum et digitorum ictus*» Quintil.), ikke paa Betoningstryk i Verset selv og paa dets Stavelser». Denne Taktmaaling, der ikke let kan undgaaes paa Musikens Omraade, hvor Tonernes Længde er vilkaarlig, og som under den musikalske Udførelse ofte markeres ved et lille Tryk, der dog er uden Indflydelse paa Taktdelenes Længde, kan ogsaa, navnlig i friere byggede Vers, findes hensigtsmæssig ved den metriske Recitation, men heller ikke der har den nogen Indflydelse paa Stavelsernes Længde eller Korthed. Stavelsernes Kvantitet forandres ikke derved, og dersom Verse-mageren i en snæver Vending tillader sig at bruge en kort Stavelse som lang, kan denne naturligvis faa det lille Tryk, som den lange Stavelse ellers mulig vilde have faaet, men dette er en ligegyldig Sag, og frier ikke Digteren for den Beskyldning, at have begaaet en metrisk Fejl. M. har Ret i at *ictus metricus* i den Betydning, hvori Filologerne pleje at tage dette Ord, «er en ren Opdigtelse». Klarest viser dette sig maaske, naar

man overvejer det bekjendte Opløsningsforhold, hvorefter to korte Stavelser sættes lig én lang. En Tribrachys kan jo saaledes staa baade i Stedet for en Trochæ og en Jambe, men i første Tilfælde sætter man Akcenten over den første Stavelse (⏟⏟), i sidste Tilfælde over den anden (⏟⏟⏟), hvoraf Følgen er, at f. Ex. *facere* i første Fald læses med Akcenten paa iste Stavelse, i sidste Fald paa 2den, hvilket sidste vilde være forekommet enhver Romer fuldstændig latterligt. Paa Grund af Opløsningsfriheden kunne de samme Ord findes i Begyndelsen af et trochaisk og et iambisk Vers, men man mener, de have haft en forskjellig Ictus i de forskjellige Versemaal, og mindst den ene af de to Maader, hvorpaa man læser dem, kommer i fuldstændig Strid med Ordenes Kvantitet, hvorpaa Verset beror. Saaledes *Nimio sátiúst* trochaisk, *Nimió satiúst* iambisk, *ánimum víncunt* troch., *animúm víncúnt* iamb., *Fámigerátóri* iamb., *Fámigerátóri* troch., *Póllíceor* iamb., *Pólliceór* trochaisk. I det iambiske Septenar (⏟—⏟—⏟—⏟—⏟—⏟—⏟) kan den 7de Fod (den sidste Jambe) være ej blot en Tribrachys, men ogsaa en Daktylus. Vi faa Versslutninger som *mag|niface|re*, *ecfice|ret*, *infide|lis fue|ris*. Sætter man nu der Tontegnet over den 2den Stavelse i den omtalte Fod, og læser op derefter, saa at altsaa den første Stavelse bliver tonløs og gjør Indtrykket som kort, da er man unægtelig i Overensstemmelse med vor almindelige Udtale af latinsk Prosa, men Verset er spoleret; man har faaet et Oktonar i Stedet for et Septenar, hvilket giver en aldeles forskjellig Karakter. Ictus metricus er i Virkeligheden, som den plejer at anvendes, mindre et Hjælpemiddel til Forstaaelsen af latinske Vers end en Hindring derfor.

M.s Metrik er kun en Begyndelse, indeholdende Metrikens almindelige Del og af den specielle Metrik de daktyliske Vers. Det er meget beklageligt, at han ikke har fuldendt den. Denne Værkets fragmentariske Tilstand er ogsaa Grunden til, at han ikke har oversat den paa Tysk og indlemmet den i sine *Kleine philologische Schriften*, hvortil dog i alt Fald den almindelige Del tilligemed det kritisk-historiske Tilbageblik vel egnede sig,

noget, der saa meget mere er Grund til at beklage, som de dér med stor Styrke bekæmpede Vildfarelser endnu stadig spille en anelig Rolle i den tyske Filologi.

Fra den latinske gik M. over til den græske Grammatik, og i 1846 udgav han sin «Græsk Ordføjningslære, især for den attiske Sprogform». Han følger her det samme System som i den latinske Syntax, og saa vidt muligt svarer Paragraf til Paragraf, hvilket i høj Grad letter Oversigten og hjælper under Brugen; men der er maaske endnu mere nyt og ejendommeligt i denne end hin, da Æmnet her var mindre bearbejdet. Ogsaa denne blev oversat paa Tysk 1847 og lige som den latinske ledsaget med forklarende Bemærkninger, der optoges i Tidsskriftet *Philologus*; men kort efter udbrød Krigen imellem Danmark og Tyskland, og den danske Forfatters Værk blev, saa vidt muligt, ignoreret. Dog syntes det, som Bogen maatte være udsolgt; thi den var i lang Tid ikke at faa i Boghandelen, indtil M. i 1884, nærmest foranlediget ved Opfordring fra fransk Side, udgav den i en ny og forbedret Skikkelse baade paa Fransk og paa Tysk.

Madvigs Kundskab til de gamle Sprog fandt en fortrinlig Anvendelse ved de gamle Skribenters Kritik og Fortolkning. Hans Mesterskab som Textkritiker er almindelig anerkjendt, og man plejer at betragte dette Felt som hans egentlige Omraade. Hans fleste Skrifter, ligefra hans første Optræden indtil hans Død, ville ogsaa være at henhøre under denne Kategori, nemlig hans Magisterdisputats «*Emendationes in Ciceronis libros de Legibus et Academica*» 1826, «*Epistola ad Orellium*» 1828, Udgaven af «*Ciceronis orationes selectæ XII*» med tilhørende kritisk Fortale 1830 (7de Udg. udkom 1885), hvortil sluttede sig et Universitetsprogram 1831, optaget med Tillæg i *Opuscula academica*, Programmerne om Ciceros Verrinske Taler 1832 og 33, om Talen pro Caelio 1833, om Talerne pro Sestio og in Vatinius 1833 og 34, om Talerne de provinciis consularibus og pro Balbo 1834 og 35, om Cicero de Legibus 1836, alle optrykte i *Opuscula*,

og efter at dette Værk i mange Aar havde været udsolgt, nu paa ny tilgængelige i 2den Udg. 1887. Hertil kom Udgaven af Cato maior og Lælius med kritisk Fortale 1835, og endelig hans store Hovedværk, «Ciceronis de finibus bonorum et malorum libri V», 1839 (3die Udg. 1876). Alt dette drejede sig om Cicero, der selvfølgelig maatte være en Hovedgjenstand for hans Studium; men ogsaa latinske Digtene havde meget at takke hans Kritik for. Om Juvenal skrev han et Par fortrinlige Programmer 1830 og 1837, om Lucretius (de lacunis aliquot codicum Lucretii) 1832, ogsaa optagne i Opuscula, og i 1843 udgav han til Forelæsningsbrug «Poetarum aliquot Latinorum carmina selecta». Senere henvendte han sin Opmærksomhed særlig paa Livius, som han allerede i Studenteraarene havde gjort til Gjenstand for et omhyggeligt Studium. 1860 udgav han de epokegjørende «Emendationes Livianæ» (2den Udg. 1877), som saa 1861—64 efterfulgtes af hans Textudgave af denne Forf. i 4 Bind, hvoraf stadig snart en snart en anden Del udkommer i nye Udgaver. Hele sit Liv igjennem meddelte han snart hist, snart her betydningsfulde Rettelser til græske og latinske Forfattere, som han under Læsningen var kommen til at gjøre, og ogsaa her i Selskabet have vi hørt interessante tekstkritiske Foredrag af ham, som 3. Decbr. 1869 og 24. Febr. 1871. Endelig samlede han paa sine gamle Dage den hele store Skat af Textrettelser, han havde liggende, og udgav dem med en almindelig theoretisk Fortale som «Adversaria critica» i 2 tykke Bind 1871—73, hvortil endnu i 1884 blev føjet et 3die.

Madvigs kritiske Fremgangsmaade er bekjendt nok og, takket være hans Bestræbelser, den er ikke hans Særeje, men er optaget af alle. Den bestaar simpelthen i at klare sig Kildernes, d. e. Haandskrifternes, Beskaffenhed og indbyrdes Forhold, og saa, efter Fjernelsen af de upaalidelige og dem, der vise sig kun at være Afskrifter af andre bekjendte, at gruppere de brugbare efter deres Slægtskab med hinanden og deres tilsyneladende Nærhed til Originalhaandskriftet, for da at udfinde

hvad der maa have staaet i dette og, for saa vidt dette skulde være fejlagtigt eller uforstaaeligt, da at søge at rette Fejlen. Dette kan i mange Tilfælde, hvor Fejlen indskrænker sig til enkelte Bogstaver, der let forvexles, eller hvor Forfatterens Tankegang er aldeles klar og hans Udtryksmaade andenstedsfra fuldstændig bekjendt, som ved Cicero, gjøres saa sikkert, at der ikke kan være Tvivl om Rettelsens Rigtighed, medens man i andre Tilfælde, navnlig hvor der er Huller i Texten, kun omtrentlig kan tænke sig, hvad Forf. har villet sige. Saadanne Steder holdt M. ikke af at røre ved, men i den førstomtalte Klasse viste sig hans store Virtuositet; thi faa eller ingen har besiddet større Evne end han til at gribe en antik Forf.s Tankegang og havt et saa fuldstændigt Kjendskab til Sproget og de enkelte Forfatteres Stil, at det naturlige, ofte det eneste mulige Udtryk strax tilbød sig for ham. Dette gjælder næsten om alle hans Rettelser til Cicero, og om de allerfleste til Livius, overhovedet om de Forfattere, som han særlig og vedholdende har syslet med. I den store Mængde Rettelser til andre Forfattere, som ere faldne ham ind under Læsningen, vil man ogsaa finde mangfoldige Guldkorn. Der kan findes et og andet, som ikke vil staa sin Prøve ved fornyet Overvejelse; men aldrig vil man finde et løst og letfærdigt Indfald, eller, selv om man ikke kan skjænke Rettelsen sin Tiltro, gaa bort fra den uden Udbytte.

Madvigs Kritik gik ikke blot ud paa at rette enkelte forvanskede Steder i de gamle Texter, men ogsaa paa Skrifterne i deres Helhed; thi ogsaa her bliver der af og til Spørgsmaal om Overleveringens Paalidelighed, om et Skrift med Rette bærer den Forf.s Navn, hvorunder det gaar, om de deri indeholdte historiske Efterretninger grunde sig paa virkelig Overlevering og paa troværdige Kilder, eller om det er løse Fantasier eller endog Humbug og Bedrag, overhovedet om et Skrifts rette Vurdering og dets Plads i Litteraturens Historie. Allerede i sin Doktordisputats «de Q. Asconii Pédiani et aliorum veterum interpretum in Ciceronis orationes commentariis» 1828 leverede M.

et mesterligt Arbejde af denne Art, hvori han paaviser, at den under Asconius Navn udgivne Kommentar til de Verrinske Taler ikke er af den sagkyndige Forf. fra det første Aarh. efter Chr., hvis Navn den bærer, men af en uvidende Grammatiker fra Oldtidens allersidste Dage. Det følgende Aar (1829) bragte i Universitetsprogrammet «de L. Apuleii fragmentis de orthographia nuper inventis» (Opusc. p. 1) en lignende Afhandling, men over et mindre betydeligt Æmne. Det paavises ogsaa her, at de Smaaskrifter, der gik under dette Navn, ikke var af samme Forf., de tidligere udgivne Stykker «de nota aspirationis» og «de diphthongis» tilhøre Middelalderen, det senest (af Mai og af Osann) udgivne «de orthographia» er et Vindbeutleri fra Renaissancetiden, hvis pompøse Citater kun ere udskrevne af en af Ovids Elegier. Hvad M. her var bleven opmærksom paa, hvor tidlig den største Del af den antike Litteratur forsvandt, saa at kun et lille og tarveligt Udvalg stod til de senere Forfatteres Raadighed, var et Fænomen, der stadig interesserede ham, og som han tidt udtalte, at han ønskede nærmere oplyst ved Specialundersøgelser. At ogsaa Vitruvius de architectura kunde trænge til en lignende kritisk Behandling, havde han en Anelse om, dog ikke paa Grund af Citaterne, som han ikke havde undersøgt nærmere, men paa Grund af Stilen, der forekom ham umulig at kunne tilhøre en Forf. fra Augusts Tid.

I Programmet «de L. Attii didascalici» 1831 var Opgaven vanskeligere, da det ikke gjaldt om at kritisere et foreliggende Dokument, men om den rette Forstaaelse af Beretningerne om et forsvundet Skrift, men den var ogsaa mere lønnende, idet Afvisningen af Osanns letfærdige Forsøg paa at forkaste Overleveringens Vidnesbyrd stillede de litterære Forhold i Rom i 2. Aarh. f. Chr. i et klarere Lys end de hidtil havde staaet for de Fleste. Ikke mindre taknemmelig maa man være ham for den Maade, hvorpaa han i Fortalen til 2. Udg. af Ciceronis orationis selectæ (optaget i Opuscula II) gjendrev de nyere Kritikers Forsøg paa at erklære de 3 sidste Catilinariske Taler

for uægte, eller for hans bestemte Hævdelse af, at de andre Taler, som Markland og F. A. Wolf havde frakjendt Cicero (Talerne post reditum in Senatu og ad Quirites, pro domo sua og de haruspicum responsis, for ikke at nævne Talerne pro Marcello) virkelig ere af ham¹⁾, ligesom og for hans ubetingede Forømmelse af Hofman Peerlkamps og lignende Forfatteres Behandling af Horats.

Paa dette Sted maa endnu omtales den lille Afhandling om den saakaldte Granius Licinianus, som blev foredraget her i Selskabet 4. Decbr. 1857 og findes trykt i Oversigterne, hvori det paavises, at de nylig fundne Brudstykker, som Pertz havde udgivet, ikke, som Udgifveren mente, tilhøre en anselig Forf., der var ældre end Livius, men et flere Aarhundreder senere gjort Udtog af Livius. Men det interessanteste af M.s smaa Arbejder over den klassiske Oldtids Litteraturhistorie er vistnok hans «Bemærkninger over den dramatiske Poesis Frugtbarhed hos Athenæerne og dens Betingelser», der blev foredraget her i Selskabet d. 6. Febr. 1863, trykt i Tidsskrift for Philologi 4. Aarg. S. 209 ff., og paa Tysk i Kleine philologische Schriften S. 421 ff. Efter en Skildring af den store Frugtbarhed i Frembringelsen af Tragedier og Komedier i Athen i det 5., 4. og første Halvdel af 3. Aarh., paavises det, hvorledes denne svarede til de Krav paa sceniske Forestillinger, Samfundet gjorde. Vigtige Spørgsmaal om Dramernes Opførelse have her faaet deres Besvarelse, og Forhold, der før syntes aldeles ubegribelige, vise sig simple og naturlige. Der kan ikke længere være nogen Tvivl om, at der paa den store Dionysosfest i 3 Dage opførtes nye Tragedier af 3 dertil antagne Digtere, der hver mødte med 3 Tragedier og et Satyr-drama, samt at der saavel ved denne Fest som ved Lenærefesten opførtes 3 Komedier af 3 Digtere; fra Begyndelsen af 4. Aarh. forøgedes Komediernes Tal, i det mindste ved Lenærefesten, til 5. Den af disse Digtere, hvis Arbejde

¹⁾ Adversaria critica II p. 211.

gjorde størst Lykke, fik Prisen; de andre maatte nøjes med deres Honorar og med den Ære at have faaet et Stykke opført paa Festen i Athen. Det vil vanskelig kunne undskyldes, naar tyske Lærde¹⁾ endnu tale om 1., 2. og 3. Pris. Der var selvfølgelig kun én Digter, der fik Prisen, men de fik alle Forfatterhonorar, om end forskjelligt efter den Orden, hvori Dommerne satte Stykkerne, og derfor blev ogsaa denne nævnt i den officielle Bekjendtgjørelse²⁾. Havde de sparsomme Indskriftstumper, der give Oplysninger om disse Forhold, foreligget i den Form, hvori de nu ere udgivne, vilde M. sagtens have udtalt sig anderledes om en og anden Enkelthed; men Nøglen til Forstaaelsen har M. fundet, og Hovedresultatet er det, som fremsattes i den nævnte Afhandling.

Naar Madvig skulde bestemme Filologiens Begreb, hævdede han altid, at det var en historisk Videnskab. Han definerede den som «Forskningen over og Fremstillingen af svundne Kulturperioder og Kulturtilstande gennem Fortolkning af deres efterladte Mindesmærker, frem for alt Litteraturen». Og den klassiske Filologis Opgave satte han i «Tilvejebringelsen af en alsidig, fyldig og selvstændig Erkjendelse og Beskuelse af Grækenlands og Roms Tilværelse som et særegt Trin i Menneskehedens Historie». «Den bliver altsaa selv den fuldstændige gamle Historie i dennes fulde Alsidighed». Naar man nu efter denne Definition spørger, hvorfor han da ikke har skrevet en Grækenlands og Roms Historie, da er Grunden ikke saa meget at søge i, hvad han ved samme Lejlighed tilføjede, at Filologien er Historien «ikke som Beretning, men som Beskuelse; dens Særkjende er Autopsien», som i hans egen Individualitet.

¹⁾ Lipsius i Berichte d. Sächsischen Gesellschaft 1885 S. 420.

²⁾ Dette fremgaar utvivlsomt af Forholdet ved Panathenæerne, baade ved de musiske og de gymniske Kampe, saaledes som vi kjende det fra Indskrifterne, Corp. Inscr. Atticar. II, 2, n. 965 a og b, hvormed kan sammenlignes Aristoph. Froer 367 med Schol. og Hesychios s. v. *μυσθός*.

Skjøndt han, takket være hans vidunderlige Hukommelse, var mere hjemme baade i Oldtidens og den nyere Tids, ikke mindst Fædrelandets Historie, end de fleste, og skjøndt han, især i sine ældre Dage, havde stor Lyst til at fortælle og hans Fortællemaade var lige saa klar som hans filosofiske Udviklinger, laa det dog ikke ret for ham at skrive Historie. Han har i sine Livserindringer leveret en mesterlig historisk Skildring af Bornholm, som den var i hans Barndom, og han har i den øvrige Del af Bogen givet overordentlig værdifulde Bidrag til Samtidens Historie; men han skriver kun, hvad han selv havde sét og oplevet, ikke hvad han havde hørt eller læst sig til. I hvad der fortæltes om fjernere Tider opdagede hans kritisk prøvende Aandel, hvad der var skjævt og uklart. Dette maatte han rette, og rette saa eftertrykkelig, at Vildfarelsen blev aabenlys for alle; men at give en sammenhængende Fremstilling, hvori meget, ja det meste maatte blive Gjentakelse af, hvad andre havde skrevet, kun rettet hist og her, og af og til sét i en ny Belysning, det syntes han, kunde overlades andre. Han vilde grave og rense Vingaarden, binde Rankerne op og beskjære dem; Høsten, tænkte han, blev nok besørget. Hans Udgave af Cicero de Finibus (1839), hvor han af egen Drift leverede et fuldfærdigt — man behøver vist ikke at tilføje: mønsterværdigt — Arbejde, staar psykologisk sét ene i hans Forfattervirksomhed. Da han havde udgivet «Emendationes Livianæ» (1860), vilde han helst lægge Livius hen for at tage fat paa andre Opgaver, og det var kun hans Venners, jeg tør vel sige: mine egne, Forestillinger om, at det var Uret selv at gjøre alt det grove Arbejde og lade andre høste Lønnen, der bevægede ham til at levere den Udgave af Livius, som spiller en saa anselig Rolle i den filologiske Litteratur. Han stillede som Betingelse, at jeg skulde hjælpe ham, og jeg maatte finde mig i, at ogsaa mit Navn blev sat paa Titelbladet, og at en lille Afglans fra Mesteren ogsaa faldt paa mig. Ganske paa samme Maade gik det med hans sidste Hovedværk: Den romerske Stats Forfatning og Forvalt-

ning (1881—82). Det store Antal epokegjørende Specialforskninger over herhen hørende Æmner, han havde udgivet, var fremkommet efter hans eget Initiativ; men kun langvarige og indstændige Opfordringer fra hans Venner formaaede ham til at udgive det samlede Hele, skjøndt det laa saa godt som færdigt for ham efter de gjentagne Bearbejdelser i Forelæsningerne. Men da Beslutningen endelig var taget, tog han fat paa Værket med Lyst og ungdommelig Energi, og veg ikke tilbage for en ny Gjennemarbejdelse af Stoffet og Kilderne, baade Forfatterne, han kjendte saa godt, og Indskrifterne, hvoraf en stor Del først ved de seneste Fund og i de nyeste Samlinger var bleven tilgængelig, Studier, der vilde synes de fleste uoverkommelige, især naar man ikke kunde bruge sine egne Øjne, men maatte lade læse for sig. I Overensstemmelse med hans ovfr. anførte Definition af Filologien blev det ikke en historisk Beretning, men en systematisk ordnet Skildring, hvori Historien spillede en væsentlig Rolle. Historien finde vi i Anordningen af Stoffet, og vi se den for sig selv i Indledningen til Værket.

Den korte Oversigt over Roms Historie, som der gives, er paa en Maade et Udtog af det fortræffelige Program, han skrev i 1840 i Anledning af Christian den Ottendes Kroning: «Blik paa Oldtidens Statsforfatninger med Hensyn til Udviklingen af Monarchiet og en omfattende Statsorganisme». Ogsaa dette Skrift har sin polemiske Side; M. skrev, som sagt, kun hvor der var Vildfarelser at rette; men den Mand, imod hvem her Indsigelsen rettes, er ikke nogen Specialfilolog; det er Hegel, hvis «Philosophie der Geschichte» var udkommet tre Aar i Forvejen og havde vakt en uhyre Opsigt, som rimeligt var, naar et saa aandrigt Arbejde fremtraadte i en saa tiltalende Form. Nu ville vel de fleste indrømme, at Bogen er mere vækkende end belærende; men dengang løftede man den til Skyerne. Ogsaa M. anerkjender Værkets Fortjeneste; men «han billigede hverken Forf.s Maade at henlægge de i Folkenes Liv virkende Momenter, sondrede i skarpe Modsætninger, paa enkelte Punkter

af Historien», eller «hans vilkaarlige Brug af Kategorier, der hverken vare indholdsrige eller bestemte nok, til at betegne Folks og Tidens Charakter», ligesom den store Filosof jo ogsaa ofte «havde en ufuldstændig og urigtig Anskuelse af historiske Forhold og Tilstande». M. har i dette Program leveret et Kapitel af Historiens Filosofi, hvis Hovedtræk han tidligere havde meddelt i Forelæsninger og i Indledningen til hans Afhandling *de coloniis Romanis*, men som han nu paa Grund af den givne Anledning tog frem til ny Bearbejdelse. Han giver en klar Charakteristik af det græske og romerske Statsliv, og særlig af Romerstatens Udvikling. Han viser, hvorledes Republikken, der var fremkommet som Forfatningsform for en mindre By med et indskrænket Landomraade og forudsatte alle frie Borgeres Deltagelse i Statslivet, blev en Urimelighed ved Statens Udvidelse, og maatte sprænges, da den blev en Verdensstat; hvorledes Monarchiet maatte opstaa og maatte blive som det blev. Ingen preussisk Absolutisme blænder Forfatterens Øje, men en ægte Frihedsfølelse lyser ud af det, og en uhildet historisk Betragtning gaar igjennem hele Afhandlingen. Han forguede ikke Cæsar, men han respekterede ham og undskyldte ham. «Maatte det end om Cæsars Foretagender og om Conflicten imellem deres Moralitet og deres verdenshistoriske Nødvendighed i en vis Henseende hedde: «Det er vel umuligt, at Forargelsen ikke skulde komme i Verden, men ve den, ved hvem den kommer», kom dog Forargelsen ingeniunde ved ham alene, og heller ikke gaves det ham blot at udføre Forargelsen, men ogsaa en Del af Udsoningen». Verdensmonarchiets Nødvendighed indsaa M.; men han saa ogsaa dets Ulemper, og at det romerske Rige kun skulde berede en foreløbig Enhed; thi «Beboerne af saa mange, saa vidt udstrakte og adskilte, saa højst forskjellige Lande, kunde og skulde ikke fra de forskjelligste forudgaende Udviklinger smelte sammen i en ægte Folkeenhed, der, hvis den havde vedligeholdt sig, vilde have berøvet den fremadskridende

Kultur de nationale Ejendommeligheders Mangfoldighed og Vexelvirkning».

Den romerske Statsforfatning og dens Udvikling havde lige fra først af været en Hovedgjenstand for Madvigs Studier. Han behandlede den først i kortere Forelæsninger til Anden Examen, senere i udførligere Foredrag for de filologiske Studerende, og mange enkelte Afsnit, som hidtil vare urigtig opfattede, udviklede han i særegne Afhandlinger, saaledes i hans Universitetsprogrammer «De loco Ciceronis in libro IV de republica ad ordinis equestris instituta spectanti» 1830, «De iure et conditione coloniarum populi Romani» 1832, «De tribunis aerariis» 1838, der atter ere udgivne i hans Opuscula academica 1834 og 1842, og paa ny reviderede i 2. Udgave 1887; fremdeles i de danske Programmer «Befalingsmændene og Forfremmelsesvilkaarene i den romerske Hær, betragtede i deres Sammenhæng med Standsforholdene hos Romerne i det Hele» 1864, oversat paa Tysk i «Kleine philologische Schriften», samt «Bemærkninger om enkelte Punkter af den romerske Strafferetspleje i Republikens Tid» 1879. Ogsaa her i Selskabet har han oftere behandlet herhenhørende Æmner, som i 1876 «Bemærkninger over T. Livius' Fremstilling af den romerske Historie med Henblik paa den antike Historieskrivning i det Hele» (Oversigt. S. 158—173), forskjellige mindre Meddelelser i 1877, 78 og 79, endelig i 1884 «Bemærkninger om Forskjellen imellem de hos Grækerne og Romerne gjældende Bestemmelser og Vedtægter om Slavers Frigivelse og de Frigivnes Stilling» (Oversigt. S. 101—108).

Roms Forfatningsforhold havde lige fra Videnskabens Gjenfødelse været Gjenstand for ivrig og i mange Maader dygtig Behandling; Manutius, Sigonius og andre gamle Filologer havde ved Siden af stor Lærdom havt en egen Gave til let og klar Opfattelse af Oldtiden; men de senere Aarhundreders Lærde havde væsentlig indskrænket sig til enkelte Oplysninger til Forfatterne og Samling af Materiale uden at man var naaet til en

brugbar, med klar Forstaaelse affattet Fremstilling af Helheden, indtil i dette Aarh. Niebuhr og Savigny bragte Videnskaben i et nyt Spor. Niebuhr havde med ægte historisk Sans sét, at hvad man udgav for oldromersk Historie, var et senere Fabrikat og for en stor Del manglede historisk Værd og Auctoritet; men hans Hypothese om, at det skulde være en Omskrivning af episke Digte og hans vilkaarlige Forsøg paa at konstruere den fjerne Oldtids Forfatning tildels efter aldeles upaalidelige Kilder (Laurentius Lydus) maatte M. forkaste. Han anerkjendte altid Niebuhr som den, der havde banet Vejen til en sandere Erkjendelse; men han satte langt mere Pris paa Savigny, hvis klare juridiske Blik ikke indlod sig paa dristige Hypotheser, men lod Gjenstandene vise sig i deres naturlige Sammenhæng. M.s fra Barndommen af udviklede juridiske Sans og hans Følelse for systematisk Orden satte ham i Stand til allerede fra først af at fremstille det System af «de romerske Antikviteter», som han siden stadig fastholdt, og som igjennem Bojesens Haandbog blev det store Publikums Ejendom; hans senere Deltagelse i det politiske Liv og den praktiske Statsstyrelse modnede og befæstede hans Anskuelser, og saaledes foreligge de i hans sidste, afsluttende Værk. Der findes intet Kapitel deri, hvori man ikke kjender hans ordnende og rettende Haand, og mange Kapitler skyldes ham næsten helt og holdent. I 1. Kap. «om Romerfolket og Romerriget» møde vi saaledes Begrebet Cives sine suffragio, som først er klaret af M., og som ikke kan misforstaaes uden at hele Roms ældre Historie misforstaaes. I 2. Kap., om Romerfolkets Inddeling, om Patricier og Plebejer o. s. v., kunde M. for en Del følge Niebuhr, men han indrømmer ærlig, at der er vigtige Spørgsmaal, hvorom vi vide meget lidt, som om det ældste Klientforhold og dets Ophør, om Centurieforfatningen i dens forskjellige Perioder og Former. Hvad dernæst angaar de forskjellige Stænder, da hævder M. bestemt en Census for Senatorerne lige fra først af; Ridderstandens Forhold og det tidligere, og endnu af Mommsens Skole,

ganske misforstaaede Begreb tribuni ærarii fremsættes som i de ovfr. nævnte Programmer. Udbyttet af hans epokegjørende Program om Colonierne findes i 7. Kap. Det 8. indeholder Retsvæsenet, hvor saavel Hovedbegreberne som særlig Kriminalretten og Processen fremstilles saa klart og anskueligt, at der ikke kræves særlig juridisk Fordannelse for at følge med. Lige saa fortrinlig er Fremstillingen af Finantsvæsenet (navnlig for Republikens Tid) i 9. Kap. og af Krigsvæsenet i 10., hvor M. bl. A. ligesom i Programmet 1864 gennemfører Adskillelsen imellem overordnede og underordnede Befalingsmænd som hørende til to bestemt adskilte Samfundsklasser, uden at man kunde gaa over fra den ene til den anden.

Man kan ikke tænke sig en større Forskjel imellem to Behandlinger af samme Æmne end imellem Madvigs «Den romerske Stats Forfatning og Forvaltning» og Th. Mommsens «Römisches Staatsrecht». M. har, som han selv siger i Fortalen til den tyske Udgave, forsætlig undladt at omtale Mommsens Værk. De tyske Kritikere bebrejdede ham, at han ikke har taget Hensyn til det; jeg er bange for, at hvis han havde villet gjøre det, var hans Bog aldrig bleven skrevet. Vi havde faaet en Række polemiske Afhandlinger, hvori Uholdbarheden af Mommsens Fremgangsmaade og Uvederhæftigheden af mange af hans Resultater var bleven slaaende eftervist, men næppe nogen samlet Helhed¹). Mommsens Værk er en be-

¹) I Fortalen til den tyske Udgave S. VIII udtaler Madvig sig saaledes: «Es würde eine sonderbare Affectation sein, wenn ich in diesem Zusammenhange Mommsens römisches Staatsrecht unerwähnt liesse, und nicht hier ausspreche, was man aus vielen Stellen meines Buches, vielleicht mit minder wohlwollenden Zusätzen, herauslesen würde, dass das Werk trotz sehr vieler verdienstlichen Einzelheiten mich doch im ganzen nicht befriedigt. Eine Darstellung des römischen Staatsrechts, die mit Uebergang des Volkes und des Senates mit der Magistratur anfängt, entbehrt der nöthigen Grundlage; kommt nun hierzu ein Bestreben, die in der Wirklichkeit hervortretenden Formen und Einrichtungen aus allgemeinen, dem Bewusstsein der Römer untergeschobenen Begriffen und Theorien abzuleiten, zumal so unbestimmten wie Kollegialität u. s. w.,

undringsværdig Skabning, som kun kunde udføres af en Mand med hans uhyre Detailkundskab, men den juridiske Skarpsindighed er ham dyrebare end Historiens virkelig overleverede Gang. Hans «Staatsrecht» er et kunstigt System, hvor Grundbegreber, der ganske sikkert aldrig have foresvævet Romerne, opstilles og gennemføres med stor Konsekvents, og Kjendsgjernerne tvinges til at bøje sig for dem. Systemet er ham alt; «Institutionernes historiske Udvikling hører ikke herhen»¹⁾. Som om en historisk Opgave kunde behandles anderledes end historisk. Ved en modsat Fremgangsmaade kommer man til falske Resultater, noget som kunde undskyldes hos Hegel, men ikke hos Mommsen. Historiens Udvikling beror jo ikke paa det System, vi finde Behag i at abstrahere os; men den indre Nødvendighed modificeres ved Øjeblikkets Trang og Omstændighedernes Krav. Det, som Madvig har givet, er en Skildring af Romerstaten, som den historisk har udviklet sig, og i Sandhedens Interesse maa man takke ham for, at han ikke har villet give andet. — Den diametrale Modsætning imellem disse to Forfattere forklarer den tyske Kritiks Stilling til Madvigs Værk. Man kan give de tyske Kritikere Ret i, at Madvigs Behandling af Kejsertiden og dens Institutioner staar tilbage for hans Behandling af Republiken; Kejsertiden har ikke i den Grad som Republiken hørt til hans Ungdoms Studier, og han har paa dette Omraade ikke

und noch dazu eine Neigung zu nicht ganz natürlichen und besonnenen Kombinationen und Hypothesen, geht nothwendig daraus etwas Schiefes und Gekünsteltes hervor, selbst in der späteren geschichtlichen Zeit, wie es sich in der theoretischen Konstruktion der kaiserlichen Staatsverfassung zeigt, wie gern man auch den Scharfsinn und die ausserordentliche Gelehrsamkeit des Verfassers und seine ganz einzig dastehende Beherrschung des ganzen, ausserhalb der Litteratur liegenden monumentalen Stoffes anerkennt und bewundert.»

¹⁾ Staatsrecht I, S. 94: «Die Entwicklung der Institutionen ... gehört nicht in diesem Zusammenhang». Ønsker Nogen i Korthed at danne sig en klar Forestilling om Mommsens Methode, da gjennemlæse han den umiddelbart forud for disse Ord gaaende Udvikling af «die städtische und militärische Amtsgewalt».

i samme Grad som hist været Herre over hele Detaillen; men naar Tyskerne med skyldig Anerkjendelse af Værkets Fortrin i 2. Del, Statsforvaltningen, ere tilbøjelige til at bryde Staven over 1. Del, Statsforfatningen, da kommer dette af, at de ere hildede i Mommsens System.

Grækenlands Historie og politiske Forhold spiller en mindre Rolle i Madvigs Forfattervirksomhed end Roms, ikke fordi Grækenland interesserede ham mindre end Rom; tværtimod: det modsatte var snarere Tilfældet; men paa Grund af Forholdene kom han først i en senere Alder til at behandle «de græske Antiquiteter» i Forelæsninger for Filologer, og derved til at underkaste dem det fulde Detailstudium. I det hele taget var ogsaa den nyere Filologis Behandling af de græske Statsforhold mere tilfredsstillende end Behandlingen af Roms, og skjøndt den i mange Punkter var ufuldstændig og trængte til Supplering ved nye Kilder, som den jo ogsaa har faaet i rigt Maal og forhaabentlig vil vedblive at faa, navnlig ved Indskriftfund, saa indeholdt den dog mindre Opfordring til kritisk Prøvelse og Rettelse. Dog har M. ogsaa her ydet værdifulde Bidrag. I Februar 1864 foredrog han her i Selskabet nogle «Bemærkninger om Forholdet imellem Folkemyndigheden og Dommermyndigheden i Athen», trykte i Oversigt. S. 59 f., og senere i udvidet Skikkelse i «Kleine philologische Schriften» S. 378 ff. Det paavises her, at *γραφὴ παρανόμων* kun var begrundet paa Overtrædelse af de formelle Regler for Lovgivning og Folkebeslutning og ikke paa disses materielle Indhold. Endelig læses i Tidsskrift for Filologi N. R. I (1874) en Behandling af en græsk Indskrift fra 170 f. Chr., der indeholder en græsk Oversættelse af et Par romerske Senatusconsulta om Forholdene i den bøotiske Stad Thisbæ, som Prætoren C. Lucretius havde indtaget og behandlet med uforsvarlig Vilkaarlighed. Denne Indskrift var nylig udgivet for første Gang af Foucart; M. supplerer Hullerne noget anderledes og bringer Forstaaelse og

Klarhed i det hele. Det morede M. i dette og lignende Tilfælde at iagttage den ubehjælpelige ordrette Oversættelse af det romerske Forretningslivs staaende Formler, som vi næppe vilde forstaa, hvis vi ikke kjendte de originale latinske Udtryk, og som Oldtidens Grækere vist ogsaa fandt meget besynderlig. Hvor han i græske Indskrifter traf saadanne Oversættelser eller ligefremme Optagelser af latinske Formler og Embedsnavne, optegnede han dette altid omhyggelig. Det var ham et nyt Vidnesbyrd om, hvor stærkt romersk Væsen udbredte sig i den græske Verden, men dog kun i det Ydre uden at faa nogen egentlig Indflydelse paa Folkets Kultur og aandelige Liv.

Som bekjendt har Madvig ogsaa udenfor Videnskabens Indemærker udfoldet en betydelig Forfattervirksomhed. I Maanedsskrift for Litteratur, af hvis Redaktion han var Medlem (1829-38), har han foruden forskjellige Recensioner skrevet en længere Artikel om det lærde Skolevæsen, der indeholder Grundtrækkene til den Reform af dette, som han senere gennemførte. Der findes af ham en stor Mængde lejlighedsvis udgivne Smaaskrifter om almindelige sociale Anliggender (Studenteranliggender, Nationalitet) og om brændende politiske Spørgsmaal, og først efter hans Død er hans Forfattervirksomhed afsluttet med hans efterladte Livserindringer. Alt dette er vel bekjendt, og det hører egentlig ikke herhen; men jeg berører det for i Forbindelse dermed at gjøre en Bemærkning om den saa meget omtalte Madvigske Stil. I disse Skrifter, hvor han henvender sig til det store Publikum, er hans Stil, som den var, naar han talte, i det hele let og utvungen; men i de videnskabelige Arbejder, der ere skrevne for Fagmænd, er dette ikke altid Tilfældet; der finder man Stilen tung og trættende. Bred kan den dog paa ingen Maade kaldes; thi den er fuldstændig fri for Gjentakelser; den er stringent og concis¹⁾. Den er saa kort, som Hensynet

¹⁾ Smlg. den lige saa interessante som sandru Skildring, M. har givet af sig selv i nogle Optegnelser fra 1845, og som er aftrykt i «Livserindringer» S. 283.

til fuldstændig Nøjagtighed i Udtrykket syntes ham at tillade; men dette er ham Hovedsagen. Tanken skal gennemtænkes og overvejes fra alle Sider, og værges mod Misforstaaelse allevegnefra, og dog er det i sig selv kun én Tanke og skal fremstilles som saadan. Sætningen synes beregnet paa stærkt kritiske og mindre velvillige Læsere; man kunde fristes til at sammenligne den med et Pindsvin, der ruller sig sammen for at være uangribeligt. De fleste vilde finde det heldigere, om en og anden Bibestemmelse var udeladt og betragtet som selvfølgelig, og om den ene Sætning var bleven opløst i flere; men M. maatte udtømme Begrebet fuldstændig, og Sammenslutningen stod for ham som det korrekte og det naturlige. Det var maaske en overleveret Form, men i ethvert Fald var det en Form, han følte sig vel tilfreds med, naar han i sine Forelæsninger plejede at sammentrænge Læresætningerne i Paragrafer, der dikteredes for derefter at gøres til Gjenstand for en friere Udvikling. I saadanne Paragrafer bliver Sproget under den forenede Bestræbelse for Korthed og Fuldstændighed, let tvungent; og, skulde man nævne nogen enkelt Ting, der havde havt Indflydelse paa Madvigs Stil, turde det være rigtigere at nævne Vanen til at udtrykke sig i Paragrafform, end at udlede den fra, at han tidlig havde vænnet sig til at skrive Latin eller, som man har sagt, at han skrev latinsk Stil, selv naar han skrev Dansk. Det latinske Sprog kræver ikke mere end det danske en saadan Stil. Den sande Grund ligger i hans Individualitet som den dybe og utrættelige Tænker, hvem det kun var om Sagen selv og om Udtrykkets Rigtighed at gøre; at Publikum kunde have nogen anden Interesse eller skulde være for magerligt til at følge ham, laa udenfor hans Tanke.

Og det samme er jo det karakteristiske for hans hele Forfattervirksomhed, denne Stræben efter Sandheden for dens egen Skyld uden nogen som helst Bestræbelse for at gøre den yndet eller behagelig for Læseren, man kunde sige uden alt Koketteri. Den Ære, der virkelig tilkom ham, lod han ikke

tage fra sig; men han gjorde aldrig noget Forsøg paa at synes mere end han var. «Original», har han sagt et Sted, «vilde han kun være i den fuldstændige Opgivelse af Stræben efter Originalitet». Der har derfor været dem, der frakjendte ham Genialitet og sagde, han var kun en stor Kritiker. Ja visselig var han en stor Kritiker, hvis skarpe Blik strax gennemskuede, hvad der var uklart og forvirret, og det ikke blot i Videnskaben, men ogsaa i Politiken og i det praktiske Liv; men det var han, fordi han besad en Genialitet, der ikke i Værd staar tilbage for nogen anden, den sunde Menneskeforstands. Fra Vuggen af udstyret med denne Gave, med en redelig og energisk Villie og med en Sundhed, som aldrig lagde nogen Hindring i Vejen for hans utrættelige Arbejdsomhed, har han naaet en saa høj Plads iblandt Videnskabens Heroer som faa andre. Dette Selskab vil altid betragte ham som sin Stolthed, og Mindet om ham skal opfordre os til flittigt og besindigt Arbejde. Han vil intet have imod, at den Indskrift, vi for 4 Aar siden satte paa den Medaille, der bærer hans Navn, lyder som hans Formaning til Efterkommerne:

Ad caelum scandunt non torvorum arma Gigantum,

Sed quos fert studio lucis amor vigili.
